

[Myslím, že bychom to dnešní téma neměli považovat za nahodile vybrané...]

Ladislav Hejdánek

◆ seminář, česky, vznik: šedesátá léta 20. století ◆ poznámka: zřejmě přepis Hejdánkovy přednášky z Jirchářů; nalezeno v materiálech Jiřího Němce v archivu Roberta Krumphanzla

◆ seminar, Czech, origin: šedesátá léta 20. století

[Neidentifikovaná přednáška] [asi 60. léta 20. století]

Myslím, že bychom to dnešní téma neměli považovat za nahodile vybrané. Alespoň mně se zdá, že jim můžeme postihnout aktuální duchovní situaci dnešního člověka. Potom přečtu jeden pozoruhodný výňatek s Feuerbacha kde se mluví o vášni, proto teď použiju toho termínu, i když se zdá ze vzduchu vzatý. Situace dnešního člověka, jemuž se základní vášní stává vesmír, veškerenstvo, kosmos. To je skutečnost, takový ten mimořádný zájem až sencechtivost, pokud jde o lety do vesmíru tzv., tj. kroužení kolem země, že to cosi v pozadí má z takové lidské až vášně pro kosmos, která dříve nebyla tak silná a nebo neexistovala vůbec. V tomto smyslu ale člověk už ve své reflexi, ve svém myšlení, v té části myšlení, v níž se obrací sám k sobě, člověk už rozpoznal, že na cestě za kosmem a do kosmu potkává sám sebe a na vrchol toho tázání klade otázku, co je člověk? Neboť nestačí, aby člověk na své cestě sám sebe potkal. Může se potkat ale nepoznat, může se minout, může se sám sobě ztratit. Je to jeden z největších lidských omylů, domníváme-li se, že jsme si dáni, že sami sobě jsme blízko, že můžeme vycházet ze sebe, abychom porozuměli tomu ostatnímu, že to, co jsme my, že je nám nějak dáno, daleko bližší a bezprostředně dáno než všechno ostatní. To je jeden z největších lidských omylů. Stavíme-li sebe – a to sebe bych řekl v uvozovkách stavíme-li sebe na počátek jako východisko své cesty, domníváme-li se, že vycházíme ze sebe od sebe, že my jsme na tom počátku, a že tedy to jde dál od nás, tak to nejsme nikdy skutečně my, je to naše karikatura, fikce našeho já, je to já mystifikované, představované a zkreslené. Porozumíme-li této věci s konečnou platností zúčtujeme, s tím, co bychom mohli nazvat subjektivismem, subjektivistickou tradicí evropského myšlení, která se rozmohla už od konce středověku a právě na tohle bych chtěl navázat svým citátem z Feuerbacha. Ve své Podstatě křesťanství, která vyšla po prvé 1841 napsal Feuerbach tato pozoruhodná slova:

Člověk není ničím bez předmětu, velicí příkladní lidé, kteří nám zjevují podstatu člověka, potvrdili tuto větu svým životem. Měli jen jednu převládající základní vášně. Uskutečnit cíl, který byl podstatným předmětem jejich činnosti. Ale předmět k němuž se nějaký subjekt podstatně vztahuje není nic jiného než vášně, ale předmětná podstata tohoto subjektu. A kousek dál, na předmětu si tedy člověk uvědomuje sám sebe. Vědomí předmětu je sebeuvědomění člověka. Vědomí je účast na sobě samém Přisvědčení sobě samému. Myslím, že je to hluboká pravda když vyjádřena takovým hegelovským způsobem, my bychom to dneska řekli jinak, je to již zastaralý způsob neboť bychom dnes řekli jinak, ale přece na tom je mnoho, znamená to, že člověk i dnes moderní člověk ve svém mimořádném vášnivém úsilí a poznání vesmíru, poznání všeho veškerenstva, že vlastně sám sebe poznává jako bytost kosmickou. To že se vášnivě upne na veškerenstvo je jenom takovou předmětnou stránkou té skutečnosti že sobě začíná rozumět jako obyvateli veškerenstva. A tak tam kde budeme mluvit o vývoji kosmu tak vlastně už tam na samém počátku vlastně mluvíme také o člověku. I když tam žádný subjekt člověk ještě není, ještě se neobjevil ani život, a přesto, celá ta myšlenková stavba toho poznání vesmíru, toho přístupu k celku, celá ta stavba nese v sobě také něco z poznání člověka jako bytosti kosmické, již tam na počátku se hledá místo pro člověka. Celý smysl toho je, i když jaksí budeme mnoho úsilí vynakládat na poznání toho, jak ty věci byly, takže se nevyvážíme sami ze sebe, že nemůžeme, nesmíme a není nám ani dovoleno zapomenout, že v tom vesmíru, o jehož vývoji budeme mluvit, v tom se zrodil člověk. Že tento vesmír je kolébkou člověka. Domovem člověka. Tak člověk poznává sám sebe na věcech. A ve věcech. I když nikoli tak, že by byl sám sobě předmětem. Člověk si uvědomuje sám sebe nejprve tak, že si uvědomí předmět, předměty, věci a samozřejmě, že si neuvědomuje sám sebe jako věc mezi věcmi, to až teprve někdy daleko později. To tehdy, když se sám sobě ztratí. Když přestane být pro sebe člověkem, kdy pro sebe se stane věcí mezi věcmi. A kdy jeho pojetí vesmíru je pojetí takového vesmíru, v němž pro člověka není žádné místo. Jestliže budeme rozumět otázce o vývoji světa jako otázce, odkud je člověk, kde se vzal člověk, tak vlastně přicházíme z otázky velmi staré, která byla odpovídána, řešena z nejrůznějších

pozic už od prádávna. Ale jedna zvlášť významná odpověď, totiž odpověď, která rozumí člověku jako božímu stvoření, se musí dnes stát zvláštním předmětem našeho uvažování. Už proto, že ta otázka stvoření – to všechno kolem je nějak zasuto, všelijakými takovými nemoderními zastaralými představami a myšlenkovými spoji, ale také protože moderní věda ztratila nějak schopnost vůbec k této otázce přistoupit. Neví si s tím rady. Ačkoliv tedy samozřejmě na první pohled věda řeší tyto otázky kde se bere člověk, ale faktem je, že to řeší takovým zvláštním způsobem, takže celou otázku nepojme v celém obsahu. Uvidíme příště, jak řecká metafysika, na níž stojí moderní věda, se zrodila ze způsobu tázání ještě staršího pacifického [!], ta řecká metafysika je výsledkem myšlenkového usilování, které vychází z otázky po počátcích nebo kořenech Archai, Rizomata. Jsou známí ti první řečtí filosofové, kteří se pokoušeli nějak převést všechno to rozmanité a mnohé, co je kolem nás, na nějakého společného jmenovatele, na jakýsi základ, z kterého se to všechno rodí (voda, vzduch nebo cokoli jiného). Pro moderní vědu to znamenalo, že zůstává přece jenom poznamenána tímto způsobem tázání. Člověka lze pochopit, jestliže jeho vznik a vývoj vysvětlíme z toho, co bylo dříve. Je to ta metoda, kterou Rádla se vyjadřuje protestuje proti moderní vědě, jejíž metoda je prodána myšlením nové doby, podle něhož se mají věci vyšší, jemnější, vznešenější oceňovat podle nižších, primitivnějších, bezvýznamných. Rádla říká: Opouštím tedy metodu vysvětlovat vývoj z buněk obratlovce z červů, člověka z opice a Boha z instinktů lidských. Vracím se k metodě starověké a středověké a chci rozumět živým bytostem a proto si vykládám žabu podle vzoru dokonalého obratlovce, opici podle vývoje člověka a lidi podle obrazu božího. Zapomeňme, že říká podle metody starověké a středověké, tento odhad je poněkud nepřesný, museli bychom se k tomu zvláště vracet k pojetí Rádlova středověku atd. ale to ostatní je pro nás významné. Zatím ale moderní věda se domnívá že se přiblíží k věcem, tím že je převede na něco jednoduchého, že se pokusí najít elementy, základy prvky z nichž to všechno ostatní, ro mnohé, to rozmanité vzniklo. Ovšem ten ideál jednoduchosti to pojetí elementů, jednoduchých prvků a to nejenom ve smyslu fyzikálním jako např. atomů, ale vůbec v takových prajednoduchých základů tenhleten pokud je pohybená orientace. Tak heslem řečeno to, co jest skutečně, je elementární, není nikdy jednoduché. A to, co je jednoduché, není nikdy elementární. Elementy, skutečné elementy jsou složité a cesta k jejich odhalení pochopení je také velmi složitá. Nikdy nemáme elementy na počátku před sebou, není to nic jednoduchého, čemu bychom měli volnější, jednodušší a bližší přístup. Jednoduchost elementů je fikce. Znamená to tedy, že nejsou-li elementy jednoduché a jsou-li složité znamená to, že v nich je nějak všechna ta mnohost už dána, už je to tam všechno nějak připraveno, jako v semenu a jenom to vyklíčí vyrostle, rozvine se to, nikoliv vývoj není rozvinutím zavinitého, není narůstáním toho, co je v semenu již od počátku dáno. Vývoj člověka neporozumíme, jestliže chceme člověka hledat na začátku vývoje. Jestli ho chceme hledat někde v skrytosti, v nějakém jádru, ale už přítomného už od počátku daného. A přece na začátku musí být nalezeno něco, od čehož vede k člověku cesta. Nevede k člověku cesta odevšeho. Něco co míří k člověku, něco co může dojít k člověku a musí být nějak zahrnuto toto ovšem není člověk. A také člověka nelze na něco takového redukovat. Víme, že to je dost složitá věc. O vývoji se mluví běžně. Je to heslo všech propagandistů, a přece když se na to podíváme blíž z daleka, to není věc průhledná a jasná. Pojetí člověka musí brát v úvahu že člověk tu jednou nebyl a že tu je. Pojetí světa musí brát v úvahu, že něco bylo na počátku a něco bylo potom. A to co bylo potom nebylo na počátku. Pojetí světa a jeho elementů musí být takové aby nám tuto cestu k člověku objasnilo ale abyc nám také ukázalo vznik člověka v celku. Nejenom ve smyslu zařazení a především ve smyslu poslání. Otázku počátku musíme nejenom znovu připustit ale považovat za jedinou otázku která má smysl v této věci. Všeobecná proměnlivost všeho vylučuje možnost vycházet z nějaké nejmenší úrovně. Z nějakého opakovaně se vracejícího pravztahu. A přece musíme nějaký počátek hledat. Nejsou věci věčné. Nejsou věci trvalé. Ovšem věcech platí že nejdříve nebyly a potom jsou. Co to je počátek? Jak vůbec máme chápat počátek? To je tedy ta otázka stvoření, kterou jsme se už setkali. Tady bychom se vlastně měli zastavit u pojetí změny. Co to je změna? Tak běžná věc je

srozumitelná v tom pojmu že ve změně je ukončeno něco co bylo a začíná něco co nebylo, něco končí a jiné začíná. Ale je také jiné pojetí změny a to je nám daleko běžnější a v tom běžném myslíme. Že to co bylo na počátku a to co tam bude potom to že se změnilo. Tedy jsou dvě pojetí změny. Jedna změna předpokládá, že cosi to bylo skončilo a jiné začíná. Druhé pojetí změny předpokládá, že to co se mění zůstává. Řekli bychom tak protismyslně, že to co se mění se nemění. Člověk se mění ale stále je to člověk Tohleto myšlení je nám daleko bližší, běžnější. Vždycky mluvíme o změnách, které zasahují jenom povrch. a ta podstata zůstává zachována. To je ten způsob myšlení, který je tradičně namluven antickou a řeckou filosofií. Změna je cosi detailního cosi i nedůležitého, bezvýznamného nebo málo významného, to důležité to se nemění. A proto máme za to že i uprostřed všech změn můžeme mluvit vždycky o tom co se mění to co se mění bude na počátku změny v jejím průběhu i po skončení totéž. Tímhle tím pojetím změny pracuje moderní věda. Ale na mnoha místech, ne na všech místech kde by zasahovala do oblasti filosofické tedy kde by přestala být u svých záležitostí začíná toto pojetí vynechávat neuspokojovat a je nám zřejmé, když mluvíme o počátku, že počátek je čímsi bezvýznamným tam, kde změnu chápeme v tom druhém smyslu, jako něco co běží jenom po povrchu. Neboť pak je ten počátek něčím, na povrchu věcí. Je kupodivu, že křesťanská teologie která si udržela velmi jasné povědomí o tom, že celý svět a věci tohoto světa jsou stvořeny. Tedy že mají počátek, že byla doba kdy nebyly vůbec. A která dokonce tak ostře cítila tuto záležitost, že cítila nutnost vyjádřit přesným termínem *creacio est nihilo*. Aby bylo jasné, že tady to stvoření není ničím po povrchu jdoucím, ale že se týká samé podstaty věci. Stvoření staví věc na místo kde ta věc vůbec nebyla, kde nebylo vůbec nic, do by mělo s tou věcí něco společného. A tato teologie, která si tohto byla tak dobře vědoma, přesto se spojila s tou antickou metafysikou a vytvářela systémy, které v rozporu s tímto zásadním principem usilovalo o postižení věčných neměnných podstat. A tak jestliže se chceme naučit nějakým novým způsobem přistupovat k otázce počátku, že chceme pochopit podstatu té otázky o počátku pak se do jisté míry nevystříháme, nemůžeme se vyhnout jakémusi navázání na křesťanskou teologii a její kořeny ve starém Izraeli ale na druhé straně musíme velice dobře rozlišovat mezi touto čistou tradicí a mezi těmi metafysickými pojmovými prostředky, kterými se ta základní skutečnost která byla dobře pamatována, kterým se vyjádřila. Tedy otázka počátku je otázka nového. Stvoření není, neznámá nic jiného než že nějaká věda, něco tu nebylo a náhle tu jest. Základní pochybenosti toho metafysického a v posledku i našeho myšlení, které chce pochopit počátek jako nějaký daný stav, z něhož se to všechno zrodilo. Základní pochybenost je v tom, že nějaké původní první události chápeme jako dané určité, sebeuzavřené a od nich jako od danosti uzavřených v sebe ukončených se pak chceme dostat dál k něčemu novému ale to je velký omyl, je to nesprávné pochopení minulosti. Uvidíme příště, budeme-li si mít možnost o tom promluvit, že to je pochopení minulosti velice staré už v mýtu zpracované a přes metafysiku řeckou prostřednictvím římské filosofie přes teologii atd proniknuvší až do moderní vědy. Proto se ta otázka pak klade jako od atomu k vesmíru nebo od atomu k člověku, my chceme nějak vykreslit tu situaci na počátku a ukázat jak svou logiku jak svou vnitřní nutností svažuje se je přitahována propadá kupředu do těch složitějších a složitějších situací. Ale to je z celé rady důvodů chybné pojetí. Jedna taková věc je nepochybně falešná totiž že nám neumožňuje vidět situaci původní první protíná, jako otevřenou směrem k tomu co se pak objevovalo jako nové. My buď chceme najít zárodky toho nového už v té původní situaci a ukázat, že to co se nám potom jeví jako nové vlastně je staré, a jenom se učinilo nápadným a zatím co původní bylo skryto, anebo to je pokus té christianisované metafysiky. Nové je připuštěno a je to zásah z věcí. Do té situace, které má svou vlastní setrvačnost a touto setrvačností se hýbe kupředu do toho náhled odjinud božským činem ale chápaným takto metafysicky odjinud *ex machina* je náhle zasazeno to co tam nebylo. Ale to právě nám neumožňuje pochopit podstatu věci. To nám způsobuje zábrany která nám položí stín na to co je skutečně nové. Na povahu nového. Na jeho vlastnosti. My musíme porozumět situaci každé situaci azvláště té prvotní takz. prvotní situaci musíme porozumět jako čemusi co není jenom dáno samozřejmě je také dáno a má to tu

stránku danosti, ale není to jenom dáno, ale je schopno samo sebe přitáhnout vykročit ze sebe a právě to vykročení je vykročení k novému nebo vykročení nového. A tak vlastně potřebujeme aby celá skutečnost už ta prvotní sku tečnost ta prvotní událost měla dvoji podobu, dvě stránky dvě vlastnosti, jednak vlastnosti, které ji propůjčí určitou pevnost, sevřenost, určitou určitost determinovanost, pevný tvar něco trvalého , setrvačnost ale současně tak musíme najít stránku, která patří té situaci neodlučitelně. Ne jako zásah odjinud z venčí ale přímo jako v té věci. Je také jedna mohutnost odlišná od té situace, tj. schopnost otevřít se do budoucnosti. Zatím co ta setrvačnost určuje, determinuje to co bude s tím co je teď. Tak ta druhá stránka ta otevřenost umožňuje od toho, co je s ní, přejít k něčemu novému. My potřebujeme už odpočátku od samého základu ve všech těch elementech, ať si je kdo navymýšlí kolik chce , na každém místě na které může moderní věda ukázat , všude tam musíme vidět schopně vidět obojí tyto stránky. Jak setrvačnost která je zdrojem zákonitosti sledovaných projevů zvláště moderní vědou tak i schopnost otevřenosti k novému. To je ovšem zvláštní věc . A jest třeba se u ní zastavit. Whitehead na jednom místě své knížky o vědě a moderním světě říká, že atom krystalu se chová jinak než týž atom v živém těle. To znamená, že zda se chová, že ten atom nemá fixní dané jenom dané vlastnosti, ale že má jakési možnosti být sebemenší, užší spektrum možností, ale přece jenom různých možností nemá jenom jednu možnost jak se chovat má těch možností víc to souhlasí i s tím, co jsme na začátku řekli, že ty elementy jsou složité. Ten atom je schopen vyjít ze své čistě jenom fyzikální skutečnosti a prodrat se ku skutečnosti biologické. Atom má nějakou biologickou skutečnost a ta se projeví jen v organismu živém těle , neprojeví se v krystale. Kdybychom však připustili , že atom tuto schopnost má, schopnost biologickou chovat se živě , biologicky, kdybychom to nepřipustili museli bychom předpokládat, že atom je mrtvý je nutnou součástíku živého těla, museli bychom předpokládat, že je nějaká ta vis vitalis zvláštníivotní síla , která svým atomem hýbá jinak, než jim hýbají fyzikální zákony. Je úplně zřejmé, že tady jsme na půdě moderní vědy vlastně ve vleku metafyzické teologie , která předpokládá, že to nové, to jest to živé tělo jest čímsi z vnějška přidaným a z vnějška ovládajícím ty mrtvé elementy nižší. Upozorňuji, že moderní věda, která se stavěla proti teologii najednou se ukazuje jako zcela poplatná tomu teologickému konceptu, který sám o sobě není ničím novým, ale určitou obměnou staré řecké metafyziky. A tak před námi nyní stojí otázka vývoje v novém světle. Vývoj už nebudeme rozumět jako odvíjení něčeho, co bylo dáno od počátku, ale současně nebudeme vývoji rozumět jako objevování, vynořování nových skutečností, které nemají s těmi starými co dělat, které jsou k nim přidávány zvenčí. Které svou mohutností, které svou organizační průrazností mohou je ovládat, ale přesto přicházejí odjinud. Obě tyto možnosti škrtáme. Vývoj je cosi, co se děje, co se udá se samotnou tou situací, se samotnou tou věcí, co nepotřebuje přídávku odjinud. Ale co je jakýsi prolomením krunýře setrvačnosti zevnitř. Ta věc samo je schopna vyjít ze sebe. Schopna se přetáhnout, se transcendovat. ... Tak především je otázka jakýchsi hlavních přechodů, kupodivu není těch hlavních přechodů nekonečně mnoho ani zvláště příliš. Není tomu tak, že by nové padalo z nebe nebo vyrůstalo jako houby po dešti den ze dne. Nové je velice vzácná věc. Vskutku nové. A takové nové, které opravdu je plně významu, takové nové se ihned začne prosazovat tím, že strhává skrze napodobení jiné situace do tohoto směru, z kterého vyšlo samo. A je těžko najít to nové nejnovější. To, co bylo první nové na určité etapě. Protože nic nás předem na to neupozorňuje

[zde text přepisu končí, pozn. red.]